

О СРПСКОЈ ЕНЦИКЛОПЕДИЈИ

Неоспорна је чињеница да српски народ, у односу на друге, економски богатије и културније народе Европе, веома касни у изради своје националне енциклопедије. Са разлогом се може поставити питање услед чега је дошло до тог видљивог закашњења. Уверен сам да ту није реч само о финансијским проблемима и да они досад нису били највећа и једина препрека за припремање и објављивање једне националне енциклопедије. Кад то кажем уопште нисам спреман ни да потценим финансијски проблем као један од разлога што све до данас нисмо добили националну енциклопедију. Нимало није случајно да се и ових дана, када се појавио први том енциклопедије, од оних којима није стало до ње, који воде непрестану битку против САНУ и Матице српске, потеже питање њене цене. Истина је да цена није мала, али такви пројекти чији резултати су волуминозне енциклопедије нигде у свету нису ниске. Те чињенице су свесни задужени критичари *Српске енциклопедије*, Матичиног *Правописа српског језика* и *Српског биографског речника*, али како њима није ни стало до тих и сличних издања којима се обогаћује српска култура, потежу питање високе цене и успореног рада на тим пословима, с намером да га осујете. Надајмо се да у тим opakим намерама неће успети.

Мислим да је до видног закашњења у изради националне енциклопедије дошло пре свега због тога што у стручном и научном погледу нису били сазрели услови за њено писање. Многе области које у националној енциклопедији општег типа треба да буду заступљене нису код нас биле довољно истражене, па нису постојале најнужније претпоставке за отпочињање посла на састављању енциклопедије, које, по правилу, садрже готове и у сажетој форми представљене резултате. Уз то, чини ми се да у друштвенополитичким и културним условима у којима смо живели нисмо много ни осећали потребу за добијањем националне енциклопедије. Задовољавали смо се енциклопедијама које су издаване у разним земљама света а нисмо имали потребу да сами приступимо том послу. Штавише, све до недавно, и међу истакнутим члановима САНУ било је оних који су дизали глас против тога да се Академија укључи у пројекат израде националне енциклопедије.

У испитивању разлога због којих каснимо с појавом националне енциклопедије не верујем да ћу погрешити ако утврдим да ми Срби нисмо много склони колективним пословима у којима се губи индивидуалност. Ми нисмо спремни у довољној мери да се повинујемо општим потребама и задацима. Радије радимо самостално него у групи, а добре енциклопедије, при данашњем стању наука, не могу стварати појединци ма колико били вредни, учени и образовани.

Упркос томе што са видним закашњењем добијамо *Српску енциклопедију* елитни представници наше науке и културе, који су били окупљени у Друштву српске словесности, још 1863. године покушали су да организују посао на изради *Енциклопедије наука*, неке врсте опште енциклопедије. На жалост, тај покушај је пропао јер је Друштво српске словесности већ следеће 1864. године из политичких разлога било распуштено.

Српско учено друштво није покушало да оствари идеје Друштва српске словесности. Међутим, његов угледни члан, Владимир Јовановић, написао је *Политички речник*, који је остао недовршен, али га је једним делом објавила Уједињена омладина српска 1870-1872. године. Јовановићев *Политички речник* је нека врста енциклопедије начела демократије, излагање идеја француских револуционара XVIII века, француских републиканаца из револуционарне 1848. године, енглеских либерала и величање српског патријархалног живота.

После Јовановићевог *Политичког речника* Срби су добили *Поменик знаменитих људи српског народа новијег доба*. Он се појавио 1888. године из пера Милана Ђ. Милићевића и можемо га сматрати неком врстом претече нашег *Српског биографског речника*. У исту категорију можемо уврстити и *Знамените Србе XIX века* који су се појавили у размаку од 1898. до 1900. године у редакцији Андре Гавриловића.

Више година уочи Првог светског рата дошло је до једне иницијативе да се напише нека врсте јужнословенске енциклопедије. Према првобитној замисли њу су имали да припреме Југославенска академија, Српска краљевска академија, Бугарска академија и Матица словенска. Бугарска академија је на самом почетку одустала од тог посла а остале три установе почеле су да припремају алфабетар и упутства за израду енциклопедије. Одштампано је и неколико библиографских јединица, које су имале да послуже као узор за писање одредница. Међутим, испоставило се да у том тренутку није било могуће обезбедити довољан број компетентних сарадника па се од читаве замисли о изради енциклопедије морало одустати. Занимљиво је поменути случај који се десио у вези са овом енциклопедијом с познатим филологом Ватрославом Јагићем. Када су га представници Српске краљевске академије позвали на сарадњу на тој енциклопедији он је одговорио да позив прихвата под условом да једна његова одредница, коју буде написао, буде штампана ћирилицом а друга латиницом. Био је то одраз ондашњег времена и пројугословенског расположења којим би, по свему судећи, била проткана и неостварена енциклопедија.

Културна и научна потреба за једном српском националном енциклопедијом деценијама је висила у ваздуху па није случајно да су водећи људи наше науке чак и у време Првог светског рата, када су топови грмели на све стране и када је исход рата још увек био неизвестан, помишљали на то да се прихвате посла на стварању једне свеобухватне југословенске енциклопедије. После рата тог посла прихватио се у новоствореној држави Срба, Хрвата и Словенаца професор Станоје Станојевић. Под његовим руководством настала је четворотомна *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, штампана у Загребу и ћирилицом и латиницом. И поред неких слабости она је и данас незаобилазна и веома корисна па је послужила као добра основа за рад на нашој *Српској енциклопедији*.

Значајну претходницу *Српској енциклопедији* представља *Свезнање*. *Општи енциклопедијски лексикон*, који је објављен 1937. године у издању Народног дела из Београда. Уредник *Свезнања* био је Петар Петровић, а у његовом настајању учествовала је екипа од 122 сарадника. Велик корак даље од *Свезнања* учињен је појавом *Мале енциклопедије Просвета*, чији уредник је био Ото Бихаљи-Мерин. По садржају она је општег карактера. Има око 40.000 одредница а на њој је радило 170 сарадника. Сама чињеница да је досад доживела три издања казује да је наша средина за оваква дела заинтересована и да је потреба за њима знатна. Поред многих пропуста, некоректности и тенденциозности не може се рећи да осмотомна *Енциклопедија Југославије* Лексикографског завода из Загреба у неким случајевима није и да неће послужити као један од приручника у настајању *Српске енциклопедије*.

Овде сам поменуо само нека најважнија и најпознатија енциклопедијска издања свесно изостављајући многа друга локалног значаја и ужег стручног карактера, премда су и она незаобилазна грађа која мора бити коришћена при настајању *Српске енциклопедије*.

Будући да сам један од тројице још живих најстаријих учесника у пословима који су радили, па још и данас раде, на изради *Српске енциклопедије*, могу да кажем да је од тренутка када се дошло на идеју да треба приступити изради националне енциклопедије решено да тај посао треба да раде Српска академија наука и уметности и

Матица српска. О свему осталом брзо је постигнута сагласност а посао на изради енциклопедије означен је као хитан па је наглашено да он не трпи никакво одлагање. Једино питање о којем су вођене озбиљне расправе било је то да ли је за израду енциклопедије потребно оснивати неко стручно и оперативно тело, неки лексикографски завод, или и без њега Матица српска и САНУ, саме, расположивим капацитетима, могу обављати све послове. У превеликој жељи да посао што пре започне, да не дозволимо да нам се замери да је пројекат скуп и да га држава не може финансирати, па да све пропадне, одлучили смо да и без стручне административне логистике започнемо рад на изради азбучника.

После искуства које смо стекли у досадашњем раду јасно је да је веома добро што је у посао око израде *Српске енциклопедије*, поред Матице српске и САНУ укључен и Завод за уџбенике и наставна средства. Међутим, постало је више него очигледно да без стручне логистике, која не мора да буде велика, али мора да буде добро обучена за лексикографске послове, рад на енциклопедији није могућ.

Немам илузија да је први том *Српске енциклопедије* савршен и да у њему нема одређених пропуста. Као активни учесник у њеном настајању мислим да не би било укусно да је хвалим, јер би испало да хвалим и себе. Очекујем основане добронамерне стручне критике чврсто уверен да ће оне од Уређивачког одбора бити усвојене и да ће већ наредни том бити бољи и са мање могућих недостатака. Појаву првог тома *Српске енциклопедије*, оваква каква је, доживљавам као прворазредни догађај у нашој култури. Уверен сам да су савладане све препреке које су доста дуго искрсавале у пословима око њене израде. Те препреке реметиле су ритам рада и одужиле су посао на изради првог тома енциклопедије. Чини се да су у овом тренутку постављени здрави темељи за продужетак посла на *Српској енциклопедији*. То што су се неки новинари већ огласили у појединим листовима и што су показали да су спремни да подмећу клипове под ноге не би ли осујетили послове на *Српској енциклопедији* за наше прилике није ништа ново. То не би требало да нас узбуђује нити изненађује. Увек је било оних који нису у стању ништа добро да створе, али су у стању све добро да руше. Надам се да ће код оних који одлучују о судбини *Српске енциклопедије* бити довољно разумевања, мудрости и добре воље да у пружању подршке овом за националну културу значајном послу истрају до његовог окончања.

Василије Ђ. Крстић